

КРАЇНЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ЧАСІВ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ І БОРОТЬБИ ЗА ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ (від 1648 до кінця XVII ст.)

Козацько-старшинські літописи XVII ст.

Визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетського панування, возз'єднання України з Росією, а також складні й багатогранні події другої половини XVII ст. становлять величну епоху в історії України, що знайшла своє відображення в історичній літературі цього періоду.

У період визвольних війн українського народу з шляхетською Польщею, Туреччиною і Кримом з другої половини XVI і протягом всього XVII століття виникає цикл оригінальних літописів і хронік. Чільне місце серед них належить літопису Самовидця, вперше надрукованому О. Бодянським у 1846 р. в Москві¹. До надрукування літопис Самовидця був відомий в рукописах багатьом історикам першої третини XIX ст. — Д. М. Бантиш-Каменському, М. А. Маркевичу, М. О. Максимовичу та ін.

Вдруге цей літопис, за повнішим і ближчим до оригіналу списком, видала у 1878 р. Київська Тимчасова Комісія для розбору давніх актів².

Літопис Самовидця як джерело для вивчення історії України і пам'ятка історіографії та літератури є одним з найцікавіших, де висвітлюється історія бурхливої доби XVII ст. Він привертнув увагу ряду як дореволюційних, так і радянських істориків. Дослідження цієї пам'ятки почалося з того часу, коли відомий історик Орест Іванович Левицький (1849—1922 рр.) при другому виданні літопису Самовидця, 1878 р.³, додав до нього свою розвідку.

Орест Левицький, порівнявши багато списків цього літопису, прийшов до висновку, що початковий оригінальний його текст піддався великим змінам і доповненням з різних джерел пізнішими переписувачами XVIII ст. В цих пізніших списках помічені також свавільні скорочення. В найчистішому вигляді виявився найдавніший і найоригінальніший, що найкраще зберігся з шести відомих списків. Він належав на початку XVIII ст. одному з представників козацької старшини — Іскри-

¹ Чтения в Обществе истории и древностей Российских при Московском университете, 1846.

² Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии», «Собрания исторического», К., 1878. Автор користувався цим виданням і на нього буде посилатись. (Далі буде називатись — Летопись Самовидца по новооткрытым спискам).

³ О. Левицкий, Опыт исследования о летописи Самовидца, Летопись Самовидца по новооткрытым спискам, К., 1878.

цькому. Після короткого вступу в ньому висвітлюються події від 1648 до 1702 р. Цей список зберігся в оригіналі, а не в пізнішій переписці і є найповнішим. Він був прийнятий до друку Київською Тимчасовою Комісією для розбору давніх актів і надрукований нею в 1878 р.

Літопис Самовидця дійшов до нас без імені автора і місяця його написання. Чи ці дані загублені пізнішими переписувачами, чи автор волів приховати своє прізвище, це питання розв'язати важко. Довгий час в нашій історичній літературі точилася полеміка про те, хто ж був автором літопису Самовидця? Ця суперечка була не безпредметною. Від розв'язання питання про авторство літопису залежало ряд інших питань з історії XVII ст., зачеплених у літопису, зокрема питання про соціальні класові погляди літописця, про ідейну цілеспрямованість твору, про оцінку ряду фактів, висвітлених Самовидцем як особою свого часу тощо.

Перший видавець літопису О. М. Бодяньський висунув гіпотезу, що складач літопису походив з Корсуня. Думку про походження автора літопису Самовидця з Правобережжя підтримував також М. О. Максимович¹. Він називав його Задніпровським, тобто жителем правого берега Дніпра, козаком-літописцем, сучасником Хмельницького. Той «літописець про початок війн Хмельницького, — писав Максимович, — викриває в собі творця-козака письменного, бувалого і розумного, але не книжного, що писав по живому усному переказу, який ходив серед козацтва, про події того часу»². Такої самої думки дотримувався В. С. Іконніков³. О. Левицький, аналізуючи мову літопису, висловив також думку, що літописець походив з західної частини України, з Правобережжя, але переселився на Чернігівщину, де й написав свій твір⁴.

Наукова дискусія про авторство літопису Самовидця тривала від дня відкриття його списків аж до найближчих часів. Її продовжували радянські та західноукраїнські історики до 30-х років XX ст.

Відомий для свого часу дослідник генеалогії українських старшинських родів Вадим Модзалевський, торкаючись життєпису генерального підскарбія 60-х років XVII ст. Романа Ракушки-Романовського, порівняв деякі риси його життя й діяльності з подіями, описаними Самовидцем. Модзалевський висунув гіпотезу про те, що автором літопису міг бути ніхто інший,

1 М. Максимович, Собр. соч., т. I, К., 1876, стор. 403, 660.

2 Там же, стор. 462.

3 В. С. Іконніков, Опыт русской историографии, т. 2, кн. 2, К., 1908, стор. 1562.

4 Щодо поглядів на авторство і місце написання О. Левицькому наслідував Д. Багалій. Див. його працю «Нариси української історіографії». «Джерелознавство», вип. 2, К., 1925.

як Роман Ракушка¹. До такого ж висновку прийшли В. Романовський², а також Микола Петровський³.

Свою думку про авторство Романа Ракушки-Романовського М. Н. Петровський розвинув далі у своєму великому дослідженні «Нариси з історії України»⁴. Ця праця цікава тим, що в ній гіпотеза Петровського виявилась найпереконливішою серед думок усіх істориків, які займалися цим питанням. Проф. Петровський стояв твердо на тому, що автором літопису Самовидця був Ракушка-Романовський.

Поряд з суперечками про авторство і місце написання літопису постало також питання про час складення цієї важливої пам'ятки історії визвольної війни і воз'єднання України з Росією. З часу відкриття літописних списків в нашій історіографії твердо встановилися погляди на цей літопис, як на твір XVII ст., а на його складача, як на свідка і, в багатьох випадках, учасника описаних ним подій.

Складання літопису почалося в 70-х роках XVII ст. Всі попередні події від початку визвольної війни зображені на підставі ряду джерел і особливо народних переказів. Разом з тим у літопису є багато таких свідчень, які автор як сучасник міг записати з власних спостережень. Від 1670 р. літопис Самовидця змінює свій характер. Він хоч і продовжується, як і раніше, за роками, але перетворюється в своєрідний щоденник, в так званий діаріуш. Трапляються записи, які справляють враження нотаток, зроблених відразу ж після того, як відбулися події. Автор більше не забігає наперед в своїх оповіданнях, як це робив раніше. Цілісні оповідання часто перериваються вставками, здобутими, очевидно, літописцем пізніше. Отже, слід вважати, що початок складання літопису Самовидця відноситься до 70-х років XVII ст. і закінчується 1703 р.

Головним завданням літописця, коли він приступав до своєї праці, було безпосередньо залишити для пам'яті нащадків описання подій блискучої доби Богдана Хмельницького; виклад дальших подій в літопису був уже нібито продовженням початку раніше праці. Однак сама думка про це завдання могла з'явитись у літописця не раніше тієї пори, коли оцінка подвигу

¹ В. Модзалевський, Перший військовий підскарбій (1663—1669) Роман Ракушка-Романовський, Записки історико-філологічного відділу Укр. Академії наук, 1919, кн. I, стор. 18—52; кн. II, 1920—1922, стор. 29—59.

² В. Романовський, Хто був «Самовидець»? «Україна», 1925, кн. V, стор. 60—73.

³ М. Петровський, До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського), Зап. Ніженського інституту народної освіти, кн. VI, 1926, стор. 1—80.

⁴ М. Петровський, Нариси з історії України XVII — початку XVIII століття (Досліди над літописом Самовидця), Хрк., 1930. Докладніше про ці суперечки та думки істориків про літопис див. Михайло Возняк, Хто ж автор так званого літопису Самовидця? Львів, 1933.

Хмельницького встигла цілком визначитися, тобто в крайньому разі не раніше останніх років життя гетьмана¹.

Слід думати, що літописець з самого початку визвольної війни вів короткі записи, на основі яких пізніше, на початку 70-х років XVII ст., зредагував свій твір, а далі продовжував його у вигляді систематичних записів як сучасник і живий свідок багатьох подій кінця XVII і перших трьох років XVIII ст.

Незважаючи на те, що автор залишається і зараз до певної міри загадковим анонімом, сам зміст літопису може схарактеризувати його соціальне обличчя й ідеологію. Літописець є виразником інтересів заможного козацтва російської орієнтації, разом з тим його погляди пронизані українським козацько-старшинським патріотизмом.

Коло соціальних інтересів автора літопису Самовидця визначене з самого початку літопису, в тому місці, де він говорить про причини визвольної війни, в розділі «Про початок війни Хмельницького». Причини війни він бачить в гонінні на православ'я, в обтяженні козаків повинностями з боку Польщі, в тому, що козаків «примушували панщину робити». Найбільше автор висловлює своє невдоволення тим, що над реєстровими козаками від польської шляхти, полковників та коронного гетьмана були насильства великі, що «на вольності реєстрових козаків посягали, а козацьких старшин до всяких робіт примушували». Доля посполитих літописця мало хвилює. В окремих випадках він навіть ідеалізує становище селян, говорить про достаток їх господарства; все ж він змушений підкреслити, що посполиті на Україні не звикли терпіти такого тяжкого гніту і це було також немаловажною причиною війни.

Епопею визвольної війни автор літопису Самовидця прагнув подати в усій величї цих славних подій. Проте головною рушійною силою в боротьбі проти Польщі він вважає козацтво. До класової боротьби посполитих і ремісників міст автор літопису ставиться негативно. Так, наприклад, він з захопленням описує перемоги Хмельницького під Жовтими Водами і Корсунем, позитивно оцінює факт утворення козацького гетьманського уряду, а також полкового і сотенного устрою, але негативно ставиться до рішучих соціальних виступів народу, коли визвольна війна виходила за межі національних і релігійних прагнень, коли вона вторгалась у сферу внутрішніх класових взаємовідносин українського суспільства. Літописця особливо лякають криваві події в тих випадках, коли він спрямовує свою увагу саме в цей бік, в бік показу подій, у яких «рідко хто в тій крові на той час рук своїх не умочив і грабунку тих багатств не чинив. І на той час туга великим людям всякого знатного стану

¹ Див. О. Левицький, Опыт исследования о летописи Самовидца, Летопись Самовидца по новооткрытым спискам.

була і наруга від людей посполитих, а найбільше від гультяйства, тобто від броварників, винників, могильників, будників, наймитів, пастухів, якщо якийсь значний чоловік і не хотів приставати до того козацького війська, все ж мусив це робити, щоб позбавитися ганьби і нестерпного лиха... і ті мусили у військо приставати до того козацтва»¹.

В усіх випадках, де йде мова про заворушення посполитих і міських низів, літописець інакше не називає ці рухи, як виступи черні і грабунки гультяйства. Він виправдовує тверду політику Хмельницького щодо приборкання цих рухів. Так, наприклад, він виправдовує страту Богданом Хмельницьким миргородського полковника Гладкого, який разом з незадоволеними козаками і посполитими виступив у 1651 р. проти Білоцерківської угоди. Недоброзичливо літописець ставиться також до соціальних невдоволень запорозької сіроми.

У свою чергу автор стриманий в оцінці політики деяких гетьманів і генеральної старшини. Він негативно схарактеризував таких осіб, як гетьман Іван Самойлович, Дем'ян Многогрішний, Петро Дорошенко, авантюристів Правобережжя — Опару і Ханенка.

На відміну від інших козацьких літописців автор літопису Самовидця уникнув панегірика Богдану Хмельницькому. За ідеологією, виявленою в літопису, ми можемо віднести його автора до того заможного шару реєстрового козацтва, що займало проміжне становище між генеральною старшиною і козацтвом, хоч, можливо, такі особи займали певний час поважні посади в гетьманському урядованні. Характерною рисою автора літопису є те, що в описові подій він виявляє себе не як козак-воїн, а скоріше спостерігач, як знавець описаних ним подій з канцелярських записів. Тому деякі дослідники і вважали автором літопису Самовидця когось з освічених гетьманських канцеляристів на зразок Биховця.

У поглядах на події зовнішнього характеру, які відбиті в літопису Самовидця, автор відобразив настрої більшості українського народу. Він рішучий противник шляхетської Польщі, Криму й Туреччини та їх прибічників у середовищі козацької старшини. Особливо вороже літописець ставиться до зрадницької шляхетської політики Виговського і орієнтації на Туреччину Юрія Хмельницького та Петра Дорошенка. Щодо російської держави автор літопису Самовидця займає прихильну позицію. Возз'єднання України з Росією він розглядає як акт вільного волевиявлення українського народу, «що по усій Україні увесь народ з охотою тоє учинил... и немалая радость межи народом стала»².

В ряді інших місць літопису, наприклад, в освітленні подій

¹ Летопись Самовидца по новооткрытым спискам, стор. 13.

² Там же, стор. 36.

російсько-польської війни 1654–1667 рр., ми знаходимо оповідання, що характеризують прихильне і доброзичливе ставлення літописця до російсько-українських відносин. Тут же він ганьбить зрадницьку політику старшини в особі Виговського, що привласнив різними підступними засобами і ошуканством гетьманство, полковників Гуляницького та Тетерю за їх дворушництво і зраду. Автор засуджує війну, затіяну Виговським проти Росії, зокрема конотопське кровопролиття 1659 р. З таким самим осудом політики генеральної старшини він виступає при описові Чуднівської кампанії 1660 р. і Слободищевського трактату Юрія Хмельницького з Польщею.

Під 1664 р. в літопису Самовидця вміщені поширені оповідання про похід польських військ на чолі з королем Яном Казіміром на Лівобережну Україну. В описові цих подій літописець лишається теплим прихильником Росії і возз'єднання з нею Лівобережної України. Він з симпатією описав перемогу російських козацьких військ над військами короля Яна Казіміра. Так само радо зустрічає він звістку про розстріл у тому ж 1664 р. Виговського.

Поступово змінюється ставлення автора літопису до російського уряду Олексія Михайловича з кінця 60-х років, особливо після заколоту Брюховецького в 1668 р., внаслідок якого були вбиті царські воеводи і знищені російські гарнізони на Лівобережжі. Можливо, що літописець особисто прийняв якусь участь у цих подіях в складі козацьких старшин Лівобережжя, спровокованих Брюховецьким проти Росії. Вперше своє негативне ставлення до заходів російського царського уряду літописець висловив у зв'язку з оповіданням про прибуття на Україну царських переписувачів в 1666 р., «которые переписывали усіх людей на Украині, мешкающих и по городах и по селах: и сынов хто мает, и хто чим пашет. И так вложили дань на людей тяглих от плуга, волов осипи, по осми осмачок, а грошей по пяти золотих; а знову, хто конми пашет, от коня по полкопы, а по осмачци жита. Так же поставили по городах целовальщиков з мещан, которіе виберали от вшеляких торгов, так великих и малих. Также подачку наложили на всякого человека, так ремесника, як тож и найубогшого. И тіе реестра в книги пописали, которіе книги одни на Москву повезени, а другіе воеводам подани, жеби тое наложеную подачу на людей вибирали и тим платили людям ратным, зостающим на Украині»¹.

Як відомо з «Московських статей» 1665 р., гетьман Брюховецький і значна частина старшин одержали від царського уряду ряд феодальних правових привілеїв і земельних надань. Сам гетьман вперше в історії козацького підданства Росії одержав титул боярина; інші старшини, наслідуючи йому, добивалися

¹ Летопись Самовидца по новооткрытым спискам, стор. 90—91.

подібних надань від царизму. Брюховецький, боячись народно-го гніву, погодився на збільшення царських воевод і гарнізонів на Україні, які б обороняли привілеї старшини і всупереч інтересам народу проводили політику царизму. Складання переписних книг 1666 р. і збирання податків у царську казну було одним з перших заходів царизму, спрямованих проти посполитих і козацтва на Україні. З усього видно, що автор літопису не належав до старшин, обдарованих різними привілеями. Він лишався в таборі того козацтва, інтереси якого тією чи іншою мірою ущемлялися. Звідси його нарікання на переписувачів і цілувальників, його стримане виправдання козацького повстання в Переяславському полку в 1666 р., під час якого був убитий полковник Данило Хоменко і перебитий царський гарнізон. Не зовсім засуджує він також убивство запорожцями царського посланника Ладиженського, про яке розповідається в літопису під 1667 р. У тих випадках, коли політика царського уряду імпонує ідейним настроям автора як представника українського козацтва, він виправдовує і навіть вихваляє її. Ми маємо на увазі, наприклад, коротке оповідання про смерть царя Федора Олексійовича, вміщене в літопису під 1682 р. Автор пише, що цей цар «великую любов до нашого народу (українського. — М. М.) мал, бо и набоженства на Москві нашим напівом по церквах і по монастирях отпраовати приказал, и одержу московскую отменно, але по нашому носить позволил»¹. Отже, в концепціях автора літопису Самовидця ми бачимо не антиросійські чи антицаристські погляди, а тільки автономістичні козацько-українські настрої, властиві багатьом освіченим особам України кінця XVII і початку XVIII століття, що добивалися від царського уряду дотримання «Московських статей» 1654 р.

Серед козацьких літописів літопис Самовидця являє собою одну з найцінніших пам'яток української історичної літератури XVII ст.².

Літопис Самовидця є значним явищем в історії української літератури кінця XVII і початку XVIII століття. Своїм змістом він не лише відобразив важливі питання історії України цього періоду як джерело і пам'ятка історіографії. У значному числі оповідань ми зустрічаємо часто образні характеристики подій та історичних осіб свого часу, що подані автором іноді не без домислів відповідно до його соціально-політичних поглядів і художніх смаків. Автор літопису був добре обізнаний з усною народною творчістю, знав звичаї і традиції українського народу. В текст своїх літописних повістей він вніс не мало різного роду народних оповідань, переказів, поговірок і приповідок.

¹ Літопис Самовидця по новооткрытым спискам, стор. 152.

² Щодо достовірності літопису як історичного джерела див. М. Петровський, Нариси з історії України (досліді над літописом Самовидця).

У силу всіх цих якостей літопис Самовидця більше, ніж будь-яка з більш ранніх літописних пам'яток, набув виразного національного характеру.

Літопис Самовидця є одним із зразків української літературної мови XVII ст. Незважаючи на архаїзми, різного роду місцеві діалектизми, полонізми та інші мовні та стилістичні особливості, які пояснюються умовами часу, твір Самовидця яскраво свідчить, що в українській літературній мові XVII ст. була міцна основа живої народної мови¹.

Певне, хоч і допоміжне, значення в розвитку української історичної літератури XVII ст. мають інші, менш важливі літописи. З них можна назвати Хмельницький літопис, який містить у собі стислі оповідання про ряд подій з історії України від 1636 по 1650 р. Вперше цей літопис був надрукований Київською Тимчасовою Комісією для розбору давніх актів у 1878 р як свого роду вступ до літопису Самовидця. Названий він так тому, що в ньому вміщено оповідання і замітки з історії Поділля, зв'язані переважно з містом Хмельником і його околицями. Автор — невідома особа походженням з Хмельника.

У Хмельницькому літопису вміщені в хронологічній послідовності короткі оповідання про події різноманітного змісту і характеру — про діяльність польських урядових осіб на Поділлі, про неврожай, голод, про боротьбу козацтва з Польщею наприкінці 30-х років XVII ст. Тут ми знаходимо також кілька поширених оповідань про початок визвольної війни — про поразку польських військ біля Жовтих Вод і під Корсунем (1648 р.), про події визвольної війни на Поділлі, зокрема про розгром М. Кривоносом військ Яреми Вишневецького в Немирові, Животові, Махновці, Бердичеві, про знищення магнатів і шляхти в Тульчині в маєтках князя Четвертинського, про те, як «в Полонному і Константинові-Старому кров'ю ріки плинули»² тощо.

Ці оповідання вміщені під 1648 р. і закінчуються описанням перемоги повстанців на чолі з Б. Хмельницьким під Пилявцями.

Під 1649 і 1650 рр. літопис містить короткі оповідання про події під Збаражем, про великі людські жертви, що поніс у цих битвах український народ. Внаслідок цих подій «не душечка загинула, не душечка теж і в орду пошла!»³, як образно висловився літописець. Описуючи події 1650 р., коли тимчасово вщухли битви, все ж, за виразом автора літопису, «мало людям бідним било отради»⁴. Йде мова про неврожай, дорожнечу, а також голод.

¹ Про мову літопису Самовидця див. І. З. Петличний, Граматичні особливості мови літопису Самовидця, «Питання українського мовознавства», книга перша, Вид-во Львівського університету, 1956, стор. 76—99.

² Летопись Самовидца по новооткрытым спискам, стор. 79—80.

³ Там же, стор. 81.

⁴ Там же.

Мова Хмельницького літопису дуже близька до народної української мови правого берега Дніпра, завдяки чому події, викладені в літопису, повстали в яскравих фарбах. З образністю автор показав, як «на України ріки зафарбовалися от криві людської, повны были болота трупу ляцкого, а повны пали были трупу козацкого по містах»¹.

До місцевих українських пам'яток літератури та історіографії XVII ст. ми можемо віднести Львівський руський літопис, названий так умовно, тому що він був знайдений у Львові західноукраїнським істориком XIX ст. Д. Зубрицьким.

У Львівському літопису описані події від 1498 р. по 1649 р., причому докладно від 1630 р.; в них відображені, головним чином, козацько-польські відносини і визвольна боротьба українського народу до 1649 р. в межах західної частини України — Київщини, Поділля і Галичини. Автором цього літопису вважається особа з високою для свого часу освітою Михайло Гунашевський, який служив канцеляристом у генеральній гетьманській канцелярії і, таким чином, був не лише свідком, а й учасником подій визвольної війни. Тому його свідчення є до певної міри достовірними, а отже, і важливими з точки зору як джерелознавства, так і історіографії та літератури.

Питання про знаходження і перші публікації Львівського літопису з'ясував акад. М. С. Грушевський в своїй статті «О так называемой Львовской летописи (1498—1648) и ее предполагаемом авторе»². Вперше Львівський літопис був надрукований у 1839 р. Товариством історії і древностей Російських при Московському університеті, під редакцією М. П. Погодіна³.

Замість передмови Погодін супроводив свою публікацію приміткою, що літопис доставлений йому в новій копії із Львова і надрукований тут з точністю, числа означені в оригіналі церковними літерами; над «и», крім знаку, що тут вживався, поставлені в певних місцях ще два, які тут випущені, в зв'язку з відсутністю таких у друкарні. Отже, Львівський літопис був складений мовою, близькою до західноукраїнської. Погодін наблизив мову опублікованого ним тексту до російської мови.

Копія літопису, що була надіслана Погодіну, списана з оригіналу, який зберігався в архіві Львівського Ставропігійського братства. Цей оригінал згодом зник з архівосховища братства і переходив із одних приватних рук до інших. Нарешті він потрапив невідомими шляхами до галицького історика XIX ст. А. Петрушевича; літопис був надрукований ним у 70-х роках в

¹ Летопись Самовидца по новооткрытым спискам, стор. 78.

² «Известия Академии наук СССР», серия VII, отд. общ. наук, 1931, № 5, стор. 569—588.

³ Львовская русская летопись, Русский исторический сборник, издаваемый Обществом истории и древностей Российских, т. III, кн. 3, М., 1839, стор. 233—267.

його найбільшій праці «Сводная Галичско-русская летопись»¹.

Оригінал так званого Львівського літопису є частиною записної книги, або альбому, складача його Михайла Гунашевського, який зробив у ній останній запис наприкінці 1649 р. або на початку 1650 р. і, невідомо з яких причин, далі цих записів не продовжував.

Михайло Гунашевський походив з шляхетської родини східного Поділля, з Брацлавського воєводства, навчався у Межибожі, в 20-х роках проживав у Галичині—у Львові і Ярославлі на Сяні. В 30-х роках він уже був жителем Східної України і розповідає про себе як настоятеля Межигірського монастиря біля Києва. Записи про козацькі війни з Польщею в 30-х роках, особливо оповідання про селянсько-козацьке повстання 1830 р. на Переяславщині і Київщині характеризують Гунашевського як великого прихильника козацтва і патріота своєї вітчизни. Цим патріотизмом пронизана більшість його повістей про історичні події, що відбувалися на середньому Наддніпров'ї, свідком яких був автор.

В 40-х роках XVII ст., очевидно внаслідок утисків антиуніатів, після поразки козацьких повстань 30-х років і запровадження ординації 1638 р., Гунашевський знову опинився у Галичині. Він перебуває на початку 40-х років у Замойській академії і протодияконом Львівської єпархії. В його творі ми знову зустрічаємо записи про події в Галичині — у Львові, Ярославлі та інших містах. Все ж у його полі зору продовжує стояти героїчна боротьба всього українського народу проти шляхетської Польщі. Літопис закінчується оповіданням про перший період визвольної війни 1648—1649 рр. Свідчення Гунашевського, що відображені в так званому Львівському літопису, починаючи, особливо, від 1830 р. і до 1648—1649 рр., є в значній мірі достовірними. З цього погляду літопис є важливою пам'яткою джерелознавчого характеру і цінним літературним твором української історіографії. В ньому сильніше, ніж у будь-яких пам'ятках подібного роду, в коротких записах чується дух епохи, її віяння, настрої суспільних груп тогочасної України тощо.

Автор з 1498 р. занотовує коротко події, запозичені ним з інших джерел. З 1630 р. і до кінця своїх записів він прагне бути оповідачем-сучасником видатних подій народної героїки. Твір Гунашевського не є літописом в прийнятому розумінні цього слова, а добре скомпонованими історичними повістями. Це навіть скоріше літературно-історичні мемуари особи, що душевно переживала описані ним події, будучи ідейно на боці справедливих прагнень свого народу.

¹ Докладно див. М. Грушевський, О так называемой Львовской летописи (1498—1648) и ее предполагаемом авторе, «Известия АН СССР», серия VII, отд. общ. наук, 1931, № 5.

Події визвольної війни і другої половини XVII ст. в коротких хронологічних анотаціях від 1648 до 1700 р. знайшли відображення в Добромильському літопису, складачем якого, як свідчить заголовок, був священник містечка Добромилі в Галичині Семен Коростенський¹. У Добромильському літопису відображені в порядку простого хронологічного переліку, головним чином, війни Польщі і українського козацтва правого берега Дніпра з турецькою агресією в другій половині XVII ст. Подібний зразок історичної літератури, так само, як і Львівський літопис, не можна назвати літописом. Це упорядкована на польський зразок хроніка найголовніших подій, особливо тих, свідком яких був складач літопису.

Монастирські літописи XVII ст.

Серед місцевих літописів України цікавими пам'ятками XVII ст. є група коротких монастирських літописів. Серед них певне місце займає Межигірський літопис, названий так тому, що він був складений і зберігався довгий час у Межигірському монастирі, недалеко від Києва. У рукопису він містить описання місцевих подій Київщини і Волині з 1393 по 1620 р. В іншому варіанті списку він охоплює і дальші події — від 1608 до 1700 р.² Складачем літопису, як прийнято вважати, був настоятель Спасо-Межигірського монастирського собору Ілля Коцаківський³. В літопису звертається увага, головним чином, на козацькі рухи та на різні менш важливі події, що відбувалися в Києві, Переяславі та їх околицях. Для пізнання історії козацьких рухів і визвольної війни Межигірський літопис як додаток до інших літописних пам'яток становить значний інтерес як пам'ятка української історичної літератури.

Під час одної з виставок рукописних пам'яток України у Львові в 1890 р. Іван Франко звернув увагу на невідомий до того часу рукопис в 150 сторінок під назвою «Синопис, або коротка збірка історій»⁴ і надрукував про неї невелику розвідку⁵. Власне, літопис XVII ст. займає в книзі лише 60 сторінок. Крім того, тут вміщено як додаток кілька документів, виписаних з львівських актів городських, що містять в собі надавчі записи

1 Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, стор. 239.

2 Там же, стор. 93—99.

3 Там же, стор. XXVIII.

4 Синопис, или краткое собрание историй о созидания святыя обители общежительная Поргорецкыя, древне именуемая Плесницкыя, купно же и воспоминание о сооружении святыя церкви Преображения Господня в той же святой обители, списаея року божого 1699.

5 Іван Франко (Мирон), Летопись Подгорецкого монастыря, «Киевская старина», 1890, кн. VII. Підгірці — село в Галичині, на півдорозі між Золочевим і Бродами.